expanding. Today, in addition to combat missions, they are increasingly involved in solving problems of a socio-humanitarian nature, which requires the formation of both professional and social components of the potential of the soldier's personality. Along with the increase in the requirements for the general level of professional training of military specialists, new requirements for their social and humanitarian training appear. The following new requirements for training are considered: raising the level of leadership qualities of an officer; formation of his personal values and clear personal goals; the ability to counteract the information and psychological influences of the enemy within the information confrontation; ability to establish communications between military units and the local population in the area of hostilities, etc. The analysis is carried out and the essence of the specified requirements is revealed. To solve the research tasks, a system of general scientific and special methods of theoretical and empirical research was used, namely theoretical and methodological analysis of the problem, systematization and generalization of information concerning the essence and content of certain tasks, monitoring of the existing system of military training. system approach, expert evaluation, analysis and interpretation of the obtained empirical data.

Keywords: military specialists, professional training, higher military educational institutions; competencies; requirements; experience of anti-terrorist operation and environmental protection.

УДК 378:355.14

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.46.28-32>

А. Юрков, нач. військ. гуманітар.-лінгвіст. фак-ту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
yrkova.ya@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7196-171X

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗРОБКИ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІстової СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІОГРАМИ ОФІЦЕРА-ПСИХОЛОГА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Професіограма офіцера-психолога ЗСУ чітко визначає, чим займається цей фахівець, які види діяльності домінують у його роботі та які якості забезпечують успішність виконання його посадових обов'язків. Професіограма відповідає на запитання: яка діяльність аналізується і що є предметом та метою цієї діяльності; які критерії оцінки ефективності професійної діяльності; чим зумовлена ефективність професійної діяльності; які фактори впливають на психіку військового фахівця; які особливі вимоги пред'являються до військових. На підставі отриманих і математично опрацьованих результатів анкетування згідно з анкетним опитуванням експертів розраховано професійно важливі якості готовності офіцера-психолога до професійної діяльності в ЗСУ. Визначено показники професійно-важливих (необхідних) якостей, а саме: морально-вольові та емоційні риси офіцера-психолога ЗСУ. На основі науково-практичного аналізу розроблено компетентності, яких набувають при формуванні готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в ЗСУ і які мають бути сформовані як результат професійної підготовки, зокрема такі: орієнтація у складних умовах бойової обстановки; здатність приймати оптимальні рішення та ставити завдання підпорядкованим підрозділам в бойовій обстановці на основі аналізу отриманої інформації; оцінка обстановки і проведених тактичних розрахунків; розробка та ведення бойових документів. Професіограма чітко визначає, чим займається цей фахівець, які види діяльності у нього домінують і які якості забезпечують успішність виконання його посадових обов'язків. Підготовка сучасного офіцера-психолога ЗСУ має на меті забезпечити гармонійний розвиток особистості офіцера ЗСУ, що активує усі закладені в ньому потенційні можливості. Військовий психолог повинен бути підготовленим до практичної діяльності в результаті опанування професійними знаннями, навичками та вміннями (запланований результат навчання), теоретичної підготовленості, сформованості професійних компетентностей військовослужбовця.

Ключові слова: професіограма офіцера-психолога, професійна підготовка військовослужбовців, теоретична підготовка, знання, вміння, навички.

Постановка проблеми. Комплексний аналіз особливостей будь-якої професії, а особливо військовослужбовця, передбачає такі аспекти вивчення професії: виробничу характеристику професії та її спеціальностей, включно із соціальним значенням, соціологічною та соціально-психологічною, педагогічною (перелік обсягу знань і вмінь, необхідних для успішної професійної діяльності, термін професійної підготовки тощо) вимогами професії, а також санітарно-гігієнічною характеристикою, фізичними вимогами до умов професійної діяльності з особливим наголосом на так званих шкідливих для здоров'я виробничих процесах; переліком медичних протипоказань для роботи у цій сфері. Усі ці аспекти вивчення професії військовослужбовця, об'єднані за принципом комплексності, мають бути враховані, хоча і різною мірою залежно від поставленої мети дослідження. Існують різні підходи до побудови професіографічного профілю. Один із найбільш продуктивних і широко застосовуваних запропонував Є. Клімов. Суттєва перевага цього підходу полягає в можливості його реалізації на рівні конкретних діагностичних методик (диференційно-діагностичне опитування, опитування щодо професійної готовності тощо).

Аналіз досліджень та публікацій. Науковими дослідженнями у галузі професіології та професіографії займалися науковці В. Бодров [1], Л. Герасименко [4], Є. Клімов [2], Я. Крушельницька [3], Р. Макаров [4], К. Платонов [5, 6], В. Рижиков [7, 8] та ін.; теоретико-

практичні основи розробки професіограми військовослужбовців відображено у працях О. Бондаренка, С. Бурого, В. Рижикова та ін.

Виклад основного матеріалу. Процес створення професіограм базується на певних принципах, дотримання яких забезпечує наукову обґрунтованість результатів дослідження. Принципи професіографії сформулював К. Платонов, а саме: комплексність; цілеспрямованість; особистісний підхід; надійність (вимоги до емоційної стійкості особистості в умовах перешкод); диференціація; типізація; перспективність і реальність [5, 6]. У своїй роботі [3] Я. Крушельницька зазначає, що професіограма – це спеціальна карта, яка містить розгорнутий перелік умов і характеристик трудової діяльності конкретної професії, її окремих вимог і професійно важливих якостей, якими повинен володіти фахівець.

Дослідження, які провів Є. Клімов [2], підтвердили, що не існує прямого зв'язку між типологічними особливостями суб'єкта й ефективністю його діяльності. Анкетне опитування фахівців (експертів) є найпоширенішим способом розробки професіограми за оптимальної кількості експертів з кожної професії не менше 250–300. У проведеному нами анкетуванні для визначення готовності майбутніх психологів до професійної діяльності у ЗСУ брали участь курсанти, які навчаються за освітнім рівнем "магістр", студенти які навчаються за програмою офіцерів запасу, а також офіцери-викладачі Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка. На підставі отриманих і математично опрацьованих результатів анкетування

згідно з результатами анкетного опитування експертів розраховуються професійно важливі якості готовності офіцера-психолога до професійної діяльності в ЗСУ. Із цією метою результати експертного опитування наведено у вигляді матриці відповідей (a_{ij}):

$$a_{ij} = \begin{pmatrix} a_{11} a_{12} \dots a_{1n} \\ a_{21} a_{22} \dots a_{2n} \\ \dots \\ a_{m1} a_{m2} \dots a_{mn} \end{pmatrix}, \quad (1)$$

де $i = 1, 2, \dots, m$ – оцінювані якості; $j = 1, 2, \dots, n$ – учасники опитування.

Зазвичай, оцінювання учасників опитування має суб'єктивний характер і виражаються у різних середніх значеннях оцінок. Для зменшення впливу суб'єктивізму оцінок проводиться нормування. Із цією метою вихідна матриця відповідей (b_{ij}) перетворюється на матрицю нормованих оцінок (a_{ij}):

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}. \quad (2)$$

Кількісна міра значущості кожної із професійно важливих якостей, як середнє значення нормованої оцінки i -тої якості, обчислена за відповідями всіх учасників опитування, розраховується за нормованими оцінками. Далі визначається коефіцієнт відносної значущості кількісної оцінки кожної якості порівняно з максимально можливою оцінкою $S_{\max}$ (у частках одиниці), рівень $S_{\max}$ (у частках одиниці). Рівень $S_{\max}$ визначається з припущенням, що всі учасники опитування певної групи оцінюють деякі якості найвищим балом "100"; $S_{\max}$ визначається із вираження думки експертів:

$$S_{\max} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{2}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}. \quad (3)$$

Коефіцієнт відносної значущості якостей (C) може відповідати діапазону від 1 до 0. До переліку професійно важливих якостей рекомендується додати якість з відносною значущістю $C > 0,7$ [7].

Із метою прогнозування індивідуальної професійної відповідності людини вимогам професії використовують комплексний критерій. До рівнянь для обчислення комплексного критерію входять нормовані значення вимірюваних професійних показників X_i з коефіцієнтами їхньої значущості для успішного освоєння професії C_i . У загальному вигляді рівняння для розрахунку критеріального показника K має вигляд

$$K = C_i X_i; \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad (4)$$

де C – коефіцієнт відносної значущості професійно важливих якостей; X – індивідуальні значення професійно важливих якостей, виражені у балах (у нашому випадку беремо за основу 100-бальну шкалу).

Відповідні (загальні та спеціальні) здібності утворюють певну сукупність якостей, зокрема і професійно важливих, що можуть забезпечити надалі успіх у професійній діяльності. Саме на виявленні професійно важливих якостей (ПВЯ) зазвичай і ґрунтується психофізіолог у своїй діяльності при проведенні професійної консультації або відбору.

Система принципів професіографії, за В. Бодровим [1], її складові:

- специфічність (конкретність) опису певної діяльності;
- поетапність вивчення діяльності (процесуальна послідовність збору та аналізу матеріалу; етапи – інформаційний, аналітичний, синтетичний, експериментальний, результуючий);
- спрямованість опису (відповідність конкретним цілям вивчення та конкретної практичної задачі);
- динамічність вивчення з урахуванням розвитку суб'єкта і зміни діяльності;
- системність (вивчення взаємозв'язків і взаємовпливів окремих компонентів діяльності на всіх її ієрархічних рівнях);
- ідентичність методичних прийомів і програм вивчення та опису (для коректного порівняння професій);
- використання якісно-кількісних методів вивчення (взаємне доповнення змістовної і статистичної інформації) [1].

Рис. 1. Складові системи принципів професіографії (за В. Бодровим) (перевірити таблицю, перенабирала)

Професіограма офіцера-психолога ЗСУ

Показники професійно-важливих (необхідних) якостей (ПВЯ):

- висока активність, енергійність, працездатність;
- міцна пам'ять, висока сконцентрованість уваги; розвинена увага та мислення;
- інтелектуальний розвиток (здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації);

- спрямованість (мотивація) на досягнення цієї організації, інтерес до професійної діяльності;
- нервово-психічна стійкість;
- креативність (достатньо високий творчий потенціал, здатність бачити нове, знаходити вихід із нестандартних ситуацій і вирішувати проблеми оптимальними шляхами);

- комунікабельність – здатність встановлювати ділові відносини з керівництвом, підлеглими, вміння переконувати і впливати на людей;

- організаторські здібності.

Необхідні морально-вольові та емоційні риси офіцера-психолога ЗСУ:

- почуття особистої відповідальності за доручену справу, здатність кваліфіковано підходити до прийняття рішень та їхньої реалізації;

- здатність підтримувати передове, нове, бачити перспективу;

- сміливість, принциповість, впевненість у собі, розвинені вольові та лідерські якості;

- дбайливість, справедливість, розсудливість, доброзичливість до людей;

- оптимізм, бадьорість, відсутність шкідливих звичок, добрий фізичний стан;

- інтелігентність, загальна культура.

Професіографічний профіль офіцера-психолога ЗСУ базується на Статутних вимогах і професійній відповідності офіцера тактичного рівня в мирний і воєнний час. Такими вимогами є відповідальність за:

- загальну військову підготовку;

- виховання;

- військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу;

- підтримання внутрішнього порядку в підрозділі [8].

Професіографічний профіль офіцера-психолога ЗСУ чітко визначає те, чим займається цей фахівець, які види діяльності домінують у його роботі, та які якості забезпечують успішність виконання його посадових обов'язків. Підготовка сучасного офіцера-психолога ЗСУ має на меті забезпечення гармонійного розвитку особистості офіцера ЗСУ, що надає розвиток всім закладеним у ньому потенційним можливостям. Вирішальна роль у цьому належить виробничій праці, професійній діяльності військового, і лише після забезпечення відповідності, адекватності потенційних можливостей і здібностей характеру майбутнього фахівця можна очікувати і високих виробничих показників, а головне – особистої задоволеності.

Компетентності, яких набувають під час формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в ЗСУ:

- здатність планувати, організовувати та вести основні види бою (бойових дій), чітко визначати бойові завдання підпорядкованим (приданим) підрозділам (вогневим засобам), орієнтуватися в складних умовах бойової обстановки;

- здатність приймати оптимальні рішення і ставити завдання підпорядкованим (приданим) підрозділам (вогневим засобам) у бойовій обстановці на основі аналізу отриманої інформації, оцінки обстановки та проведених тактичних розрахунків, розробляти та вести бойові документи;

- здатність управляти повсякденною діяльністю підрозділів; аналізувати та оцінювати небезпечні та шкідливі фактори військової діяльності для особового складу; створювати умови щодо дотримання заходів безпеки в різних ситуаціях службової діяльності та в позаслужбовий час; дотримуватись протипожежної безпеки й охорони військових об'єктів; організовувати безпечні умови праці у військових підрозділах згідно з вимогами керівних документів.

Професійні знання, навички та вміння майбутнього офіцера-психолога ЗСУ (запланований результат навчання)

Теоретична підготовка військового психолога практичної діяльності передбачає такі фактори:

- усвідомлення соціальної значущості своєї професії;

- використовувати на практиці положення основ управління при виконанні своїх обов'язків під час підготовки та веденні бойових дій військами (силами), з урахуванням досвіду АТО (ООС);

- приймати рішення, ставити бойові завдання підлеглим, організовувати їхнє виконання та здійснювати управління підрозділом під час виконання бойових завдань з урахуванням досвіду АТО (ООС);

- приймати і впроваджувати психологічні рішення для особового складу з метою досягнення ефективних кінцевих результатів;

- використовувати у своїй повсякденній роботі форми і методи психологічного впливу та прогнозування;

- розробляти, вміти оформити та користуватися бойовими документами;

- оцінювати психологічні та ділові особливості підлеглих;

- володіти методикою доведення завдань до підлеглих, підрозділів (служб);

- використовувати міжнародні стандарти та процедури роботи штабів, штабні процедури НАТО, управління підрозділами при виконанні бойових завдань за участі в операціях НАТО та в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки;

- володіння професійною етикою, психологічною культурою, високою етичною свідомістю, гуманністю, твердістю моральних переконань, відчуттям зобов'язання, відповідальністю за долі людей і доручену справу;

- воля і наполегливість у виконанні ухвалених рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону;

- підтримання рівня кваліфікації, необхідного для належного виконання посадових обов'язків;

- нерозголошення державної інформації, таємниць, що охороняються законом, а також відомостей, що стали відомими у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, зокрема інформації, що стосується приватного життя і здоров'я громадян або зачіпає їхню честь і гідність;

- збереження державного майна, зокрема, наданого для виконання посадових обов'язків;

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми підготовки психологів до військової служби курсанти (студенти) повинні **знати**:

- суть, зміст, завдання і вимоги до управління підрозділами;

- основні принципи й особливості управління;

- систему управління та вимоги до неї.

- основи бойової та мобілізаційної готовності підрозділів, зміст документів командира підрозділу з питань бойової та мобілізаційної готовності та порядок їх розробки та ведення;

- основи організації бойової підготовки у підрозділі, форми і методи проведення індивідуальної та колективної підготовки військовослужбовців і підрозділів, порядок оцінювання, обліку та звітності з бойової підготовки;

- основи організації служби військ у підрозділі, порядок розробки та ведення службової документації, основи організації внутрішньої та вартової служби;

- основні принципи та способи забезпечення життєдіяльності;

- методи визначення нормативних рівнів шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища;

- коротку характеристику середовища існування;

- негативні фактори, у результаті яких виникають надзвичайні ситуації;

- характеристику зон ураження;
- заходи щодо захисту населення в повсякденних, виробничих умовах та в умовах надзвичайних ситуацій;
- забезпечення безпеки військ під час дій в умовах руйнування хімічно-небезпечних об'єктів у районах виконання завдань;

мати навики:

- методи роботи командира під час підготовки бою (дій);
- підготовка бою (дій);
- управління у ході ведення бою (дій);
- управління підрозділами під час підготовки оборони;
- управління підрозділами під час ведення оборонного бою;
- управління підрозділами механізованого батальйону під час підготовки оборони;
- управління підрозділами механізованого батальйону під час ведення оборонного бою;
- наступального бою, загальні положення;
- управління підрозділами під час підготовки до наступального бою;
- управління підрозділами під час ведення наступального бою;
- управління підрозділами в зустрічному бою;
- управління підрозділами під час ведення бою в оточенні та виході з оточення;
- управління підрозділами за участі у стабілізаційних діях військ і виконанні інших, визначених законодавством України, завдань;
- управління підрозділами при організації та здійсненні маршу;
- управління підрозділами при організації та здійсненні перевезення;
- методики розрахунку маршу;
- порядку оформлення розрахунків на карті;
- порядку розташування на місці;
- порядку нанесення розташування підрозділів на карту;
- оформлення карти маршу;
- здійснення розрахунків маршу;
- оформлення бойового наказу розташування на місці;

вміти:

- здійснювати заходи з підтримання постійної бойової готовності;
- вести планову документацію з бойової готовності та з мобілізаційної роботи;
- організовувати і здійснювати заходи бойової та індивідуальної підготовки;
- організовувати і здійснювати заходи служби військ у підрозділі (частині), приймати посаду;
- організовувати режим секретності, охорону державної таємниці, розробляти, користуватись службовими документами;
- оцінювати ймовірність виникнення небезпек, визначати профілактичні заходи попередження надзвичайних ситуацій;
- оцінити рівень безпеки системи "людина – життєве середовище";
- оцінювати ризик і забезпечувати захист під час надзвичайних ситуацій;

- застосовувати у професійній діяльності вимоги законодавчих і нормативних актів із питань безпеки життєдіяльності;

- обирати ефективні засоби нормалізації виробничого середовища і трудового процесу;

- проводити розслідування випадків травматизму серед військовослужбовців, аналізувати та вести облік травматизму;

- здійснювати контроль і аналіз стану безпеки та умов праці, приймати обґрунтовані рішення до його поліпшення.

Висновки. Отже, професіограма офіцера-психолога ЗСУ чітко визначає те, чим займається цей фахівець, які види діяльності домінують у його роботі, і які якості забезпечують успішність виконання його посадових обов'язків. Підготовка сучасного офіцера-психолога ЗСУ має на меті забезпечення гармонійного розвитку особистості офіцера ЗСУ, що надає поштовху для розвитку всіх закладених у ньому потенційних можливостей. У цьому вирішальна роль належить виробничій праці, професійній діяльності військовослужбовця, і лише після забезпечення відповідності, адекватності потенційних можливостей і здібностей характеру майбутнього фахівця від нього можна чекати високих виробничих показників, а головне, особистої задоволеності.

Список використаної літератури

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : учебн. пособ. для вузов. Москва : ПЕР СЭ, 2001. 511 с.
2. Климов Е. А. Психология профессионала : избр. психол. тр. / гл. ред. Д.И. Фельдштейн. Москва ; Воронеж : Ин-т практической психологии НПО "Модекс", 1996. 400 с.
3. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці : підручник. Київ : КНЕУ, 2003. 367 с.
4. Макаров Р. Н., Герасименко Л. В. Теория и практика конструирования целевых моделей операторов особо сложных систем управления : монография. Москва : изд-во Международ. акад. проблем человека в авиации и космонавтике, 1997. 450 с.
5. Платонов К. К. Проблемы способностей. Москва : Наука, 1972. 312 с.
6. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 255 с.
7. Рижиков В. С. Теория и практика конструирования целевых моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія. Херсон : "Айлант", 2010. 280 с.
8. Ryzhykov V. A Technology of Development of the Lawyer's Psychogram and its Meaningful and Practical Component // Jour. of Advanced Res. in Law and Economics. Vol. VII, Issue 1(15), Spring 2016. С. 100–108.

References

1. Bodrov, V. (2001) Psychology of professional suitability: Textbook for High Schools. Moscow. (in Russian).
2. Klymov, E. (1996) Psychology of a professional: Selected psychological works / chief editor D.I. Feldstein. Moscow, Voronezh: Institute of Practical Psychology. (in Russian).
3. Krushelnitska, Ya. (2003) Physiology and psychology of work: Textbook. Kyiv. (in Ukrainian).
4. Makarov R., Herasymenko L. (1997) Theory and practice of constructing target models for operators of especially complex control systems: monograph. Moscow: Publishing house International Academy of Human Problems in Aviation and Astronautics, 1997. (in Russian).
5. Platonov, K. (1972) Ability problems. Moscow: Science. (in Russian).
6. Platonov, K. (1986) Personality structure and development. Moscow: Science. (in Russian).
7. Ryzhykov, V. (2010) Theory and practice of constructing target models (professionograms) and the process of professional training of future lawyers: a monograph. Kherson (in Ukrainian).
8. Ryzhykov V. (2016) Technology of Development of the Lawyers Psychogram and its Meaningful and Practical Component. *Journal of Advanced Research in Law and Economics* // Volume VII Issue 1(15) Spring 2016. S.100–108. (in USA).

Надійшла до редколегії 25.02.21

A. Yurkov, Chief of Military Humanitarian and Linguistic Faculty
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
yrkova.ya@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7196-171X

TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT AND SUBSTANTIATION OF THE SEMANTIC COMPONENT OF THE PROFESSIONAL PROFILE OF AN OFFICER-PSYCHOLOGIST OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The professional profile of an officer-psychologist of the Armed Forces of Ukraine clearly defines the activities of specialist, the dominate type of activities in his work, and qualities that ensure the successful performing of duties. The professional profile of an officer-psychologist of the Armed Forces of Ukraine generally answers the following questions: what activity is analyzed and what is the subject and purpose of this activity, what are the criteria for assessing the effectiveness of professional activities; what are the factors that affect the psyche of military specialist; what are the special requirements for soldiers. According to the results of the questionnaire survey of experts the professionally important qualities of readiness of the officer-psychologist for professional activity in the Armed Forces were determined on the basis of the obtained and mathematically processed results of the questionnaire. The indicators of professionally important (necessary) qualities were determined, namely moral-volitional and emotional traits of an officer-psychologist of the Armed Forces of Ukraine. The competencies, that are acquired during the formation of the readiness of future psychologists for professional activity in the Armed Forces and should be formed as a result of professional training, have been developed on the basis of scientific and practical analysis. They are the following: the navigate in difficult combat situations, the ability to take optimal decisions and set tasks to subordinate units in a combat situation based on the analysis of received information, the assessment of the situation and ability to provide tactical calculations, the ability to develop and maintain combat documents and records. The professional profile of the officer-psychologist of the Armed Forces of Ukraine clearly defines the activities of specialist, the dominate type of activities in his work, and qualities that ensure the successful performing of duties. The training of a modern officer-psychologist of the Armed Forces of Ukraine is aimed at ensuring the harmonious development of the personality of an officer of the Armed Forces of Ukraine, that implies the development of all potential opportunities inherent in a specialist. The military psychologist should be prepared for the practical activities as a result of mastering of professional knowledge, skills and abilities (planned result of education), theoretical competence, the formation of professional competencies of a soldier.

Keywords: professional profile of an officer-psychologist, Armed Forces of Ukraine, professional training of soldiers, theoretical training, knowledge, skills and abilities.